

Hangmegfelelések a manysi nyelv orosz jövevényszavaiban*

I. Mássalhangzók

a) Zárhangok

Mivel a manysiban zöngés zárhangok általában nem fordulnak elő, az orosz zöngés és zöngétlen azonos képzésű zárhangok megfelelői teljesen egyformák.

1. Or. *n, ɓ* (*p, b*)

Az or. *n, ɓ* helyén a manysiban minden helyzetben *p-t* (a Szo. nyelvjárásban KANNISTO szerint gyakran *в-t*) találunk: É. *pulät* 'acél' (< *булат*), TJ. *piłä* 'Säge' (< *пила*, Vok. 52); FK. *käpkən* (< *капкан*, Vok. 40), P. *kīrəs* 'a gyalom nehezítő kövei' (< *кибас*); P. *šöl'p* '... Balken ...' (< *жолоб*, Tat. 180—1), FL. *šyrkr* 'Schwanzschraube des Gewehrs' (< *шурп*, Tat. 181). Rendellenes megfelelés alig akad. Pyen a FL., Szo. *pyknä*, AHLQV. *püxnä* 'carreau' (< *бубны, бубной*, Vok. 118). Bizonyára disszimilációs jelenséggel van dolgunk. Az AHLQV. *kürmes*, KANN. AK. *ke'rməs*, KK. *kör mms* (? < *кирпич*) alakokat KANNISTO (Tat. 130) a tatárból magyarázza, mert ott a *b ~ p ~ m* váltakozás eléggé közönséges, de ennek a szónak nem tudja *-m*-es változatát kimutatni.

2. Or. *m, ɔ* (*t, d*)

Az or. *m, ɔ* megfelelője a manysi nyelv minden nyelvjárásában és minden hangtani helyzetben általában *t* (a szoszvaiban gyakran *ɖ*).

Szó kezdetén: T. *taxšä* 'szintén' (< *также*), ÉV. *tułw'p* 'Schafpelz' (< *тулун*, Tat. 198), Szo. *tu'mäi* 'Plan' (< *думаи*, WV. 140), DV. *tarakā'n* 'Schabe' (< *тапакан*, kézír.), AL. *tas* 'Schüssel' (< *маз*, kézír.) stb.

Szó belsejében: P. *valtar* 'oltár' (< nyj. *волтарь*), P. *əpēt* 'ebéd' (< *обед*, kézír.), KL. *ūpiti* 'megsért' (< *обидум*), FL. *ā'rint* 'Schuld' (< *аренда*, kézír.)

* Az alábbi cikk egy hosszabb tanulmányom egyik fejezete. Manysi nyelvi adatokat általában csak egy szerzőtől és egy nyelvjárásból idézek. Ha az adat mellett csak nyelvjárási jelzés áll, akkor az adat MUNKÁCSITÓL való. KANNISTO adatai mellett jelzem a lelőhelyet is (Vok. = MSFOu. XLVI; Tat. = FUF. XVII; WV. = MSFOu. CI; kézír. = kézirat). Ahol van KANNISTOTÓL adatom, ott csak azt idézem. Az utalások a lelőhelyre, nem a származtatásra vonatkoznak. Ezúttal is köszönetet mondok KANNISTO ARTURNÉNAK, aki férje kéziratot hagyatékát rendelkezésemre bocsátotta, és LIIMOLA MATTMAK, aki az adatok kikeresésében segített.

É. *ātlas* 'atlaszselyem' (< атлас), АНЛQV. K. *otnāko* 'doch' (< однако, Gram. 243), AL. *katait* 'rollen' (< катать, kézír.), P. *pētəx* 'kakas' (< петух), T. *pātka-u* 'patkó' (< подкова), stb. A K. *kəntkə* 'pej' (< гнедко) szóban a *t* palatalizálódása az *-n-* asszimiláló hatására történhetett (de vö. AK. *kəntkə*, kézír.). A TJ. *sara-βā* köszöntésben (< здорowo, kézír.) a *ð* kiesése a szókezdő mássalhangzótorlódás föloldásának ritkább módja.

Néhány szóban a *d* azt mutatja, hogy a szó még nem asszimilálódott eléggé a manyisi ejtéshez: É. *poduskā* 'párna' (< подушка, de ROMB. *путыска*), DV. *sadok* 'Umzäumung im Fluss . . .' (< садок, Vok. 134), KL. *sušēda* (dual.) 'szomszédok' (< cyced), AL. *lādn* 'Weihrauch' (< ладан, Vok. 14). A K. *pəskəlāt* 'pisztoly' szóban (< пистолет) a *t* > *k* változás bizonyára a *pəskən* 'puska' hatására történt. A mássalhangzó előtti vagy szóvégi *cm* hangkapcsolat kiejtése már az oroszban egyszerűsödött a vidék nyelvjárásában (KALIMA, RLWS. 13). Így tehát orosz nyelvjárási sajátosságot tükröz a T. *lisvəx* 'vörösfenyő' (? < листвень), KL. *rošesva* 'karácsony' (< рождество) és ROMB. *ucveska* 'mész' (< известка).

Szó végén: T. *uklat* 'alapperenda' (< уклад), TJ. *kōt* 'Jahr' (< год, WV. 130), Szo. *nāklāp* 'Verlust' (< наклад, Vok. 86), É. *pulāt* 'acél' (< булат), FL. *pynt* 'Pfund' (< фунт, kézír.), K. *parxāt* 'gőzhajó' (< паруход) stb. Az AL. *puntā* stb. 'font' szóban nem nominatívusi, hanem genitívusi alak átvételéről van szó, a FL. *müstā* 'Brücke' (< мост, Vok. 114) szó végén pedig talán birtokos személyrag lappang.

3. Or. *тb, ðb* (*t, d*)

Megfelelése minden nyelvjárásban és minden helyzetben rendszerint *t*. Úgy látszik azonban, hogy ennek a palatalizált hangnak elég gyakran egyszerű *t* is megfelelő minden hangtani helyzetben.

Szó elején: AL. *tiki* 'vad' (< дикий), KK. *tōkt* 'Birkenteer' (< деготь, kézír.), É. *tāsā* 'drusza' (< меза), T. *tētā* 'nagybácsi' (< дядя), TCS. *tētā* 'apuka' (< тятя, kézír.). A P. *t* KANNISTO szerint affrikáta-színezetű: *tšūktš* 'szurok', *tšētš* 'apuka' (kézír.). A szókezdő *ðb*-nek igen gyakran *j*-felel meg, tehát olyan, mintha egy *dj*- mássalhangzótorlódással, nem pedig *d*-hanggal állnánk szemben. Ez orosz kiejtést tükröz: KK. *ipāx* 'Gemeindeschreiber' (< дыак, kézír.), AK. *ipān* 'Diakon' (< дыакон, Vok. 14), AK. *ipēšx* 'Kirchendiener' (< дыячок, Tat. 96, de TJ. *tejē.tšāx*¹), KK. *ipāβol* 'Teufel' (< дыявол, Vok. 14). Palatalizálatlan *t* felel meg: FL. *tēlā* 'dolog, ügy' (< дело, kézír.), KK. *tərmə* 'Gefängnis' (< тюрьма, Tat. 205). A manyisi hangrendszerben idegen hangot tartott meg a KL. *ḍəniški* 'pénzértékben' (< денижки).

A szó belsejében is kettős megfelelést találunk. Palatalizált alak, *-t-* jelentkezik a következő példákban: É. *Ikñati* 'Ignác' (< Игнатиу de *Iḡñatis* < Игнатиц), T. *iskātər* 'abrosz' (< скатерть), É. *istokla*, KL. *toklə* 'üveg' (< стёкла), K. *ātəjul* 'takaró' (< одеяло), É. *Awtūta* 'Eudokia' (< Авдотья), P. *krenčal* 'percc' (< крендель, kézír.), KK. *kāt* 'Kata' (< Катя, kézír.), AL. *kūt* 'kóc' (< кудель, kézír.), P. *nēt* 'Färsé' (< нетель, Vok. 44), P. *pālat* 'palota' (< палати), T. *pončē.knič* 'hétfő' (< понедельник), AK. *pətəl* 'eine Art Netz' (< фитиль, kézír.), T. *pāt.nəx* 'cipő' (< ботинок), É. *rētkā* 'retek' (< редька), T. *tētā* 'nagybácsi' (< дядя). Palatalizálatlan alakok:

¹ Ez is amellezt szól, hogy a szókezdet itt mássalhangzótorlódásnak számít.

Szo. *ārta, ŋ* (instr.) 'együtt' (< *артель*, kézír.), KL. *šitā* 'élet' (< *жизнь*), ÉV. *šitlk* 'hámnyereg' (< *седелка*, de Szo. *šitelka*, kézír.), É. *Ištrən* 'István' (< *Степан*), *prošti* 'bocsáss meg' (< *проси*).

Szó végén csak ritkán van tiszta -t megfelelés: KL. *χut* 'bár' (< *хоть*), ÉV. *tūkt* 'Birkenteer' (< *деготь*, de TJ. *tōkkōt*, Szo. *tūg*, kézír.). Magánhangzót is kapott az АНЛQV. P. *opetti* 'wiederum' (< *опять*, Gram. 243). Palatalizálatlan az AK. *pēšt* stb. 'Siegel' (< *печатъ*, Vok. 141) szó vége. Egészen elmaradt a *t*, a T. *iskā'tar* 'abrosz' (< *скатерть*), KL. *šés* 'rész' (< *часть*), ÉV. *βōloš* 'Bezirk' (< *волость*, Vok. 114) stb. szavakban. Az utóbbi kettőben valószínűleg már az átadó nyelvjárásban sem volt meg (vö. KALIMA, RLWS. 13).

4. Or. *κ, ɣ* (*k, g*)

Szókezdő helyzetben minden nyelvjárásban *k-* a megfelelőjük: FL. *kālaš* 'Semmel' (< *калач*, Vok. 134), ÉV. *kalabā* 'Gemeindeältester' (< *голова* Vok. 115), AL. *kūl* 'Mattensack' (< *куль*, kézír.), DV. *kalesō* 'Rad' (< *колесо*, Vok. 115), K. *kanpar* 'kámfor' (< *камфора*), TJ. *kñiχ* 'Buch' (< *книга*, Tat. 124). KL. *kōpaka* 'kopek' (< *копейка*), P. *kapkran* 'Fuchseisen' (< *капкан*, Vok. 40). Csak egészen elvéve találunk ΜΥΝΚΑCΣI adatai közt *k̄-* megfelelést, mint *ḱoršən* 'ölyv' (< *коршун*, de *kuršən*, *küršən* is), P. *ḱājijχ*, K. *ḱājəχ* (de KANN. P. *kaā'ijχ*, FK. *kōā'ijχ* stb. 'grosses (oft gedecktes) Boot' (< *каюк*, *каюк*, Vok. 134). Az átadó nyelvi labialis magánhangzó a manysiban néha *kβ-t* eredményez: KK. *kβər'ijχ* 'eine Art Fleischpastete' (< *курник*, Vok. 64), Szo. *kβāik* 'Boot' (< *каюк*, Vok. 134), szó belsejében: É. *šikwən* 'vaslábas' (< *чугун*): KK. *lōākβn* 'Branntweinanker' (< *лагун*, Vok. 134).

Szó belsejében magánhangzóközi helyzetben és magánhangzó előtt, tehát szótagkezdő helyzetben ugyancsak -*k-* (Szo. *ɣ*) megfelelést találunk: T. *āñkət* 'angyal' (< *nyj. ангиль*), TJ. *ūkü'rtsem* (acc.) 'Gurke' (< *огурец*, WV. 129); АНЛQV. P. *otnāko* 'doch' (< *однако*, Gram. 243), É. *juḱkā* 'szoknya' (*юбка*), P. *kūljpkā* 'Taube' (< *голубка*, kézír.), ÉV. *kñikā* 'Buch' (< *книга*, Tat. 124), KL. *kōpaka*, AL. *tiki*, KK. *mō'kə* 'Mehl' (< *мука* Vok. 63) stb. Magánhangzóközi helyzetben *χ-t* találunk a TJ. *ijāχər* 'Anker' (< *якорь*, Vok. 14) szóban. Szóvégi -*k* megfelelést találunk a manysiban akkor is, ha az oroszban a *κ, ɣ* hangot magánhangzó követi: P. *jātalk* 'egy hurkaféle étel' (< *ямалька*, *емалька*), KL. *potporuk* 'heveder' (< *подпруга*), P. *sustək* 'Hausgeist, Kobold' (< *суседко*), AL. *telək* 'szekér' (< *телега*, kézír.). A tavdaiban és elvéve más nyelvjárásokban ilyenkor is, mint általában szó végén, rendszerint *χ-t* találunk: T. *potiləχ* 'palack' (< *бутылка*), *pāti'nəχ* 'cipő' (< *ботинок*), *šikā'rəχ* 'papírtölcsér dohánnyal' (< *цигарка*).

Mássalhangzó előtt az É. nyelvjárásokban rendszerint -*k-t* (ritkábban -*χ-t*) találunk, a többi nyelvjárásban általában -*χ-t* (ritkábban -*k-t*): T. *uklāt*, K. *Okropja* (női név < *Аграфия*), É. *Iknati*, *Iχnatis*, É. *istokla* ~ KL. *istokla*, *toklə*; Szo. *nāklād* ~ P. *naχ'it* ~ FK. *nōāχ'it* ~ KK. *nōāχ'it* ~ AK. *na'χ'it*, *nəχ'it* (Vok. 86), Szo. *pākriv* ~ FL. *pūkrip* ~ AL. *pōχ'rp* ~ KL. *pūχ'rp* 'Keller' (< *погреб*, Vok. 62), Szo. *pūkrōβχōtal* ~ AK. *pūχ'pōβ* 'das Fest Покров' (Vok. 129), KL. FK. *pēkšā* 'mókus' (< *бекша*, de PALLAS. Zoogr. I, 184 *peechs*, KARPINSKI: JSFOU. XXX/8, 29 *Пехша*); É. *sākrā* 'puskatarpló' (< *жабра*), Szo. *sāklād* ~ FL. *sāklāt* ~ AL. *saχ'it* ~ DV. *sāχ'it* ~ ÉV. *sāχ'it* ~ P. *saχ'it* ~ FK. *sāχ'it* ~ KK. *sōāχ'it* ~ AK. *sāoχ'it* ~ T. *seχlāt* 'Pfund' (< *заклад*, kézír.), T. *taχšā* (< *также*).

Hasonló a megfelelés szóvégi helyzetben. Pnyenkor szinte szabályként hat, hogy minél délibb nyelvjárással van dolgunk, annál gyakoribb az or.- $\kappa >$ - χ megfelelés.

Eddig nem volt szükséges az adatoknak nyelvjárások szerint való összeállítás, de itt ez célszerűnek mutatkozik.²

Szo. *kāpaç* 'Schenke' (< *кабак*, kézír.), *βēnik* 'Badequast' (< *веник*, Vok. 44), *pi'jaç* 'Piroge' (< *пирог*, kézír.), *prāñiga* 'Pfefferkuchen' (< *пряник*, Vok. 29), *pāsmac* 'eine Art Schuh' (< *башмак*, Tat. 161), *juťšik* 'Hebebaum, Stange' (< *рычаг*, Tat. 67), *sāpaç* 'saapas' (< *сапог*, kézír.), *šimšāç* 'Ohrring' (< *жемчуг*, kézír.), *pujātnig* 'Wadenstiefel' (< *бродник*, kézír.),

FL. *kāpak*, *piñak*, *pirak*, *sāmak* 'Flintenschloss' (< *замок*, Vok. 138), *sōpak*, *šimšāk*,

É. *sāk* 'kis hálófajta' (< *сак*), *varok* 'túró' (< *твороз*).

KL. *kūrç* 'eine Art Fischhaken' (< *крюк*, Tat. 127), *piñiç* (l. Szo. *βēnik*), *pirāk* ~ *pirç*, *purāk* 'nyírhéjdoboz' (< *бурак*), *sāk*, *scāmç*, *sōpōç*, *sātiç* (< *садок*), *šimšāç*, *tūrēç* 'rögtön' (< *вдруг*), *voilēç* 'nemezpárna' (< *воилок*), *varok*,

AL. *iaššç* 'Kiste' (? < *ящик*, Vok. 87), *koçpç*, *kūrç*, *kūrñiç* 'eine Art Fleischpastete' (< *курник* Vok. 64), *lutoķ* 'mergus albellus' (< *луток*), *piñiç*, *pirç*, *purak*, *prēñiç*, *pošmç*, *pāstpç* '... Stange ...' (< *бастрык*, Tat. 158—9), *patalōk* (< *потолок*, Tat. 164), *sēmç*, *sootç*, *šimšç* ~ *šimšç*, *tūrç* (Tat. 204—5), *βailç* (kézír.), *optorničta* (loc.), *plotšič* (-*ñēkt*) 'Zimmermann' (< *плотник*, kézír.),

ÉV. *iaššç* ~ *iaššç*, *iēšç* 'Kirchendiener' (< *дьячок*, Vok. 141), *kūšpç*, *kūrç*, *kūrñiç* ~ *kūrñiç*, *maiāk* 'ein am Winterwege als Wegweiser aufgepflanzter junger Nadelbaum' (< *маяк* Vok. 86), *βēñiç*, *pirç*, *prāñiç*, *pāstpç*, *sēmç*, *šūštiç*, *šimšç*, *βailç*, *optornič* 'kedd' (< *вторник*, kézír.), *kalanok* 'mustela sibirica' (< *колонок*, kézír.),

DV. *iaššç*, *iēšç*, *kōpç*, *kūrç*, *kūrñiç*, *maiāk*, *βēñiç*, *prēñiç*, *patalōk*, *scāmç*, *sadok*, *šimšç*, *βailç*, *optorničt* (loc.), *kalanok*, *pirç*, *βeršōk* 'Zoll' (< *вершок*, kézír.),

P. *iēšç*, *koāpç*, *kūrñiç*, *βēñiç*, *prēñiç*, *pastrēç*, *potlēç*, *scēmç*, *sōpek*, *šimšç*, *βailç*, *optornič*, *kolnok*, *pirpç*,

FK. *iōāç* (dual. *iōāki*), *iēšç*, *koāpç*, *pāllaç*, *sāmç*, *šāmç*, *tōpōç*,

KK. *iōāç* (dual. *iōāki*), *iēšç*, *kβērñiç*, *podātñiç*, *βēñiç*, *prēñiç*, *porātñiç*, *šāmç*, *βarōk* (kézír.), *βastrōk* 'Gefängnis' (< *nyj. вострог*, WV. 404),

AK. *iāoç* (pl. *iāokāt*), *iēšç*, *kūrñiç*, *podātñiç*, *βēñiç* ~ *βēñiç*, *pōpç*, *prāñiç*, *protšič*, *pātānok*, *šāmšāk*,

TJ. *tejē tšāç*, *karliç* 'Stiefelabsatz' (< *каблук*, Tat. 110), *plōtñiç* (-*ñiçkāt*), *piñiç*, *pēreç*, *samoç*, *trūç*,

TCs.¹ *kolonoç*, *lešāç* 'erdei manó' (< *лешак*), *poñteñiç* 'hétfő' (< *понедельник*), *piereç*, *poroç* 'küszöb' (< *порог*), *rōšāç* 'rizikegomba' (< *рыжик*), *šārēç* 'golyócska' (< *шарик*), *čiroç* 'récefaj' (< *чирок*), *čärtēç* 'pitvar' (< *чердак*), *čitvepōç* 'csütörtök' (< *четверг*),

AHLQV. *jāç* ~ *joāç* ~ *joak*, *jasseç*, *jišeç*, *kōpç*, *kopliç*, *küreç*, *plotniç*, *vineç* ~ *vinīç*, *pireç* ~ *pereç*, *poatelaç*, *sāmeç*, *však* (Gram. 173).

² Az átadó nyelvi alakot csak az első manysi nyelvjárási előfordulásnál adom meg.

³ Ide soroltam MUNKÁCSI T. jelzésű adatait is.

A fenti összeállításból kihagytam mindazokat az alakokat, amelyeket KANNISTO χ -juk miatt tatár közvetítésűeknek tart. Kivétel csupán a KL. *sám* χ , amelyet KANNISTO χ -ja ellenére is az oroszból magyaráz. Sajnos, arra nem vállalkozhatom, hogy a $\chi \sim \chi$, $k \sim k$ vitás kérdéseit eldönthessem, mert hiányoznak hozzá személyes fonetikai megfigyeléseim. Az tény, hogy ebben a tekintetben a különböző kutatók más és más módon vélekednek. AHLQVIST megkülönböztet k , q és x hangot, MUNKÁCSI az északiban k és χ , a többi nyelvjárásban k és k (kh) fonémákat (szó belsejében mindkettőnek lehet χ variansa). KANNISTO szerint az északi (Szo. és FL.) és AK. nyelvjárásban k (Szo. gyakran a szó belsejében) és χ , a KL., AL., KK. és T. nyelvjárásokban k és k (mint varians χ és χ), a V. és P.-ben pedig csak k (χ) fonéma szerepel (vö. FÜF. Anz. VIII, 198). STEINITZ (Kons. 20–1) szerint csak az É. és AK. nyelvjárásokban van két fonéma, a többiben csak egyetlen k fonémának előrébb vagy hátrább képzett alakjáról van szó aszerint, hogy palatalis vagy velaris hangrendűek-e a szavak. KANNISTONÁL viszont, ha oroszból került át a szó — a hangrendre való tekintet nélkül χ -t vagy k -t találunk, ha tatár jövevénytiszóval van dolgunk, akkor a tatár alaknak megfelelően (V. és P. kivételével) velaris hangrendű szavakban $\chi \sim k$, palatalis hangrendűekben pedig $\chi \sim k$ jelentkezik.

Mivel tehát a fonetikai megfigyelések nem egyöntetűek, nehéz eldönteni, vajon válhatik-e mélyhangú szóban or. $-k$ -ból $-\chi$.

b) Réshangok és affrikáták

5. Or. ϕ (f)

Az or. ϕ legáltalánosabb megfelelője a manysiban minden helyzetben a p : Szo. *pó'nar* 'Laterne' (< фонарь, Tat. 151), FL. *puñt* 'Pfund' (< фунт, kézír.), AK. *patál* 'eine Art Netz' (< фумиль, kézír.), P. *kaptān* 'Kaftan' (< кафтан, kézír.), P. *ištop* 'Stof, Flüssigkeitsmass' (< штоф, Tat. 75), ÉV. *koptā* 'Frauenjacke' (< кофта, Vok. 114), AL. *šārp* 'Halstuch' (< шаф, Vok. 15). Néhány szó belsejében a p -s változatok mellett nyelvjárásonként ϕ -s megfelelés is akad: DV. *šārp*, TJ. *kòptā* ~ AK. *koptā*, AL. *kartoqk* 'Kartoffel' (< nyj. картопка, Vok. 86), AK. *la'φkə* ~ ÉV. *laφkə* 'Kaufladen' (< лавка, Vok. 87). Az or. *кофта* szó megfelelőiben még χ -s változat is előfordul: KK. *koxtə*, AL. *koxtā*. A legújabb jövevénytiszó-rétegben is: BALANGYIN *палак* 'zászló' < флаг.

A szóvégi és zöngétlen mássalhangzó előtt álló ϕ -nek már az oroszban is ϕ a hangértéke, és így természetesen azonos elbírálás alá kerül az ϕ -fel, mint pl. az előbb említett ÉV. *laφkə* ~ FL. *lārkə*, P. *optor'nik* ~ ÉVZ. *boxtor'niχ* ~ DV. *optor'niχt* (loc.) stb. 'kedd' (< вторник, kézír.).

Disszimilációs jelenség a Szo. *kil'v* 'Filip' (< Филипп, kézír.).

6. Or. v (v)

Az or. szókezdő v -megfelelése elég változatos a manysiban. A manysiban nincs labiodentális v , hanem csak bilabialis réshang (β , w). MUNKÁCSI ugyan a szó elején (ritkán a szó belsejében is) rendszerint v -t ír, de KANNISTO csak β -t jelöl, CSERNYECOV (*Краткий манс.-русск. слов.* 14) is megjegyzi, hogy

amit a latinbetűs irodalmi nyelv *v*-vel jelöl, az *w*, azaz bilabialis réshang. Az orosz *в*-nek megfelelő hang tehát nincs a manysiban, és így az idetartozó szavakban hanghelyettesítés történik.

A hanghelyettesítés eredménye rendszerint β (*w, v*), de többször — éppúgy mint zöngétlen változatánál az ϕ -nél — *p*. Szó kezdetén β -t (*v-t*) találunk a következő szavakban: DV. *βailx* 'nemezpárna' (< *войлок*, kézír.), ÉV. *βōloš* 'Bezirk' (< *волость*, Vok. 114), Szo. *βi'nā* 'Branntwein' (< *вино*, WV. 272), Szo. *βi'nātuz* 'pikk ász' (< *вины + муз*, kézír.), É. *βintān* 'kampós' (< *винт*), ÉV. *βinovāt* 'bűnös, bűn' (< *виноват*, kézír.), T. *βānkā* 'Iván' (< *Ванька*, kézír.), AK. *βār* 'Pech' (< *вар*, Vok. 15), KK. *βōr* 'Dieb' (< *вор*, WV. 388), ÉV. *am βiēram* 'mein Glaube' (< *вера*, kézír.), TJ. *βoro'nx* 'fekete ló' (< *воронка*, kézír.), DV. *βeršō'k* 'Zoll' (< *вершок*, kézír.), АНЛQV. *verva* 'Pechdraht' (< *верва*), ÉV. *βešō'laŋš* 'vidáman' (< *весел* kézír.), AK. *βōsprā* 'Blattern' (< *nyj. воспа*, Vok. 115), KK. *βastrō'k* 'Gefängnis' (< *вострог*, WV. 404), AL. *βaškā* 'Vasilij' (< *Васька*, kézír.), TJ. *βot* 'csak, lám' (< *вот*, WV. 160–1), É. *βotkū* 'pálinka' (< *водка*).

Nyelvjárásonkénti kettőséget találunk a következő szavakban: T. *βiñix*, AL., KL. *βiñix*, FL. *βiñák* (de AK. *βi'nik* ~ *βōñax*, KK. *βōñΓx*, P. *βē'ix*, ÉV. *βe'ix*, DV. *βē'ix*, Szo. *βē'nik* 'Badequast' < *веник*, Vok. 44); KK. *βē'tər*, P., V. *βē'tər*, ÉVK. *βē'tər*, AL. *βē'tər* (de FL. *βē'trā* 'Eimer' < *ведер, ведро*, Tat. 165); TJ. *βiñ pšāt* stb. (de AK. *βōñšitl*-stb. 'trauen' < *венчать*, Tat. 151); É. *βūsmak*, *βūsmək* 'súlymérték' (de AK. *βā sməx* 'пудовка' < *восьмуха*, kézír.). KANNISTO (Tat. 151, 165) a *венчить* és *ведро* *p*-s megfelelőit a tatárból magyarázza, de mint a következőkből látjuk, van olyan eset is, mikor csak *p*-t találhatunk az or. *в*- helyén: KL. *βēkšū* 'mókus' (< *векша*).⁴ A *v* > *p*-megfelelés komi jövevényszóban is előfordul: Szo. *viš*, FL., AL. *βiš*, K. *pəš* < komi *vidž*. Eltűnik a szókezdő *в*- egyes esetekben labialis magánhangzók előtt, mint a TJ. *βlēsš* (< *волость*), BAL. *ульна* (< *вольно*), *унт* (< *винт*) szóban.

Szó belsejében is igen tarka az or. *в*- megfelelése a manysiban. Amikor az oroszban zöngétlen hang (rendszerint *k*) előtt áll, akkor ϕ a hangértéke, és így a manysiban természetesen *p*- a megfelelője. FL. *lāpka* (< *лавка*), TJ. *markō'pk* 'répa' (< *морковка*, kézír.), FK. *pulapka* 'Stecknadel' (< *булавка*, kézír.), AK. *šī'pkə* 'szürke ló' (< *сивко*, kézír.). Természetesen, mint az ϕ megfelelőiben, itt is előfordul a ϕ - hang: AK. *morko'φk* ~ ÉV. *marko'φkā*; AK. *pulapka* stb. Ha az oroszban zöngés zárhang előtt áll a *в*, akkor megtartja zöngésségét: É. *Awtūta* (női név < *Авдомья*), AK. *lāftə* 'Schwimmhölzchen des Sacknetzes' (< *лавда*, Vok. 86). Mássalhangzó után, magánhangzó előtt rendszerint β - (*-v-*, *-w-*): FL. *išβēšša* 'gyertya' (< *свеча*, kézír.), T. *lišvāx* 'vörösfenyő' (? < *лиственень*), TJ. *poβō'ta* 'fogat' (< *подвода*, kézír.), АНЛQV. P. *rasve* 'etwa, vielleicht' (< *разве*, Gram. 243), AK. *rōšəβə* 'joulu' (< *nyj. рожево*, kézír.), T. *čitve'rəx* 'csütörtök' (< *четверг*), KK. *βarō'k* (< *морог*), de KL. *išpiñ* (MUNK.) ~ AL. *išpiñ* 'Schwein' (< *свиня*, Tat. 80).

Magánhangzóközi helyzetben és zöngés mássalhangzó előtt is rendszerint β - (*-v-*, *-w-*): TJ. *īāβə'l* 'Teufel' (< *дьявол*, Vok. 14), ÉV. *ieβə'nīβel* 'Evangelium' (< *евангелие*, kézír.), AK. *koləβə* 'Gemeindeältester' (< *голова*, Vok. 115), AK. *konobal* 'Rossarzt' (< *коновал*, kézír.), АНЛQV. *kovaitam*

⁴ Ezt a szót, valamint a *веник* megfelelőjét KANNISTO is az oroszról magyarázza (Tat. 234, Vok. 44).

'schmieden' (< *ковает*), P. *lāvā* 'palló' (< *лава*), FL. *lōbaš* 'fal melletti pad' (< *лавица*, kézír.), KL. *plogovešná* 'Gyümölcsoltó Boldogasszony napja' (< *благовещение*), AL. *šatovār* 'Samovar' (< *самовар*, kézír.), P. *šabraskā* 'sárga ló' (< *савраско*, kézír.), de: TJ. *ōpge'ñ* 'Darrhaus, Korndörre' (< *овин*, Tat. 59), T. *kur'ññā* 'bójt' (< *говенье*), TJ. *šapra'sk* (< *савраско*). Kieshetik vagy vokalizálódhatnak is a *-w-*, mint a K. *jāul* (< *дьявол*), É. *Paəl* (< *Павел*), TJ. *kanawil* (< *коновал*) szavakban.

Külön elbírálást igényel az or. *kβ-* szókezdet, mert ennek megfelelője a legtöbb manysi nyelvjárásban *kβ-*: TJ. *kβā's*, ÉV. *kβū'ās*, AL. *kβoos* stb. (de KK. *kōáz*, FK. *kōáz* 'Dünnbier' < *квас*, Vok. 14); TCs. *kβeš'ñā*, P. *kβaš'šn*, ÉV. *kβaš'ñā*, AL. *kβāš'ñā*, (de van P. *kaš'šn*, AK. *kurā'snā* 'Teigbütte, (P.) Teig, (AK.) Bactrog' változat is < *квашня*, Vok. 25, Tat. 126).

Csak *β* nélküli adatunk van az AHLQV. *kušša* 'Sauerteig' (< *кваша*) alakra.

Szó végén az orosz hang zöngétlen, a manysiban itt rendszerint *-β-t* vagy *u-t* találunk: TJ. *kristoβ* 'Ostern' (< *Христос*, WV. 128), KK. *mōā'skoβ* 'Moskau' (< *Москва*, WV. 95), AK. *pūχrōβ* 'das Fest Pokrov' (Vok. 129), T. *Petrou* 'Péter-Pál napja' (< *Петров*), TJ. *patkēū* ~ TCs. *patkē'β* 'Hufeisen' (< *подкова*, kézír.), de más megfelelés is előfordul: P. *morkop* 'répa' (< *морковь*), T. *šornof* 'malomkö' (< *жернов*) és a nevek *-ev*, *-ov* végződésében, mint *Romprant'op* (< *Ромбандеев*), *Mērop* (< *Меров*). A K. *mār'fē*, *mārəχ* 'répa' elvonás eredménye lehet egy **mār'kəp*-féle alakból, amelyben a *-p-t* képzőnek érezték.

7. Or. *c*, *z* (*s*, *z*)

A manysi nyelv jóval szegényebb spiránsokban és affrikátákban mint az orosz. Az északi nyelvjárásban az orosz *c*, *z*, *čb*, *žb*, *u*, *ju*, *jušb*, *u*, hangok helyén mindössze két hang áll: *s* és *š* (KANN. *š*). A többi nyelvjárásban ezenkívül szerepel még egy harmadik hasonló hang, az *š̄*. A tavdaiban a többi nyelvjárás *š* (*š̄*) hangja helyén *č* (*tš̄*) hangot találunk.

Az orosz *c*, *z* hangoknak a manysiban minden nyelvjárásban és minden hangtani helyzetben általában *s* felel meg.

Szó elején: FL. *sāklāt* 'Pfand' (< *заклад*, kézír.), AL. *sūχər* 'Zwieback' (< *сухарь*, Vok. 63), KL. *sāk* 'hálófajta' (< *сак*), P. *saχər* 'cukor' (< *сахар*), DV. *sōlot* 'Gold' (< *золото*, Vok. 114), KK. *sāl'tt* 'Soldat' (< *солдат*, Vok. 87) stb. Szókezdő mássalhangzótorlódáskor gyakran megesis, hogy az orosz szókezdő *c-* elmarad: P. *kārlet* 'vörös bársony' (< *скарлат*), Szo. *lu'sid'dienen* (< *служит*, Vok. 126) vagy ejtéskönnyítő magánhangzó kerül az *c-* elé: É. *istrapiti* 'főz' (< *стряпать*), Szo. *istār'ssin* 'Starschina' (< *старшина*, WV. 66) stb.

Szó belsejében: Szo. *kāmīsār* 'становой' (< *комисар*, kézír.), P. *kapu'sta* 'Kohl' (< *капуста*, Tat. 110–1), KL. *kūsər* 'sapkaellenző' (< *кузырь*), TJ. *ñe sna'i* 'es ist unbekannt' (< *не знаю*, WV. 160–1), P. *pestra'nka* 'tarka ló' (< *пестранка*, kézír.), AK. *βōspə* 'Blattern' (< *nyj. восна*, Vok. 115) stb. Nem ritkán *-š-* (*-š̄-*) hangot találunk, ez azonban rendszerint orosz palatalizált mássalhangzó előtti spiráns megfelelője, és ilyenkor számolhatunk azzal, hogy az *-c-* vagy *-z-* már az oroszban is palatalizált ejtésű volt. Pnyenek: AL. *iš'pīñ* 'Schwein' (< *švíña*, Tat. 80), É. *iš'pən* 'István' (< *stępan*), FL. *iš'pēšša* 'kyntilä' (< *šveča*, kézír.), ÉV. *kuš'ñeš* 'Schmied' (< *kuž'ñec*, Vok. 68), P. *maš'tər*

'Meister, gewandt' (< *mašter*, kézír.), É. *prošti* 'bocsáss meg' (< *prošti*). Nagyon ritkán *s* ~ *š* megfelelést is találunk: MUNK. AL. *kiskä* ~ *kiskä* 'macska' (de KANN. AL. *kiskä* ~ *kjska*, Vok. 110). Itt azonban egy or. *kucka* ~ *кыска* és egy *kouka* kontaminációjára is lehet gondolni. Az AL. *màšter* ~ FL. *üßmäšter* talán orosz nyelvjárási sajátóságot tükröz. Orosz nyelvjárási sajátóságot mutat a mássalhangzó előtti vagy szóvégi *cm*, *cm̄* hangkapcsolat *s* és *š* megfelelése a *livväx*, *rošesva*, *šes*, *šöloš* l. a *m*, *ð* megfelelőinél.

Szó végén: K. *ánis* 'ánizs' (< *анис*), FL. *ópräs* (Schimpfwort < *образ*, kézír.), KL. *atläs* 'atlaszselyem' (< *атлас*), Szo. *pārs* 'Segel' (< *парус*, kézír.) stb.

8. Or. *с̄*, *з̄* (*š*, *ž*)

Az orosz *š*, *ž* hangnak a manysiban minden nyelvjárásban és minden helyzetben rendszerint *š* (KANN. *š*), a tavdaiban is *š* (nem *č*!) felel meg.

Szó elején: AK. *šipkə* 'szürke ló' (< *сивко*, kézír.), T. *šine'i* 'blau' (< *синий*, Vok. 52), Szo. *šejkka* 'szürke ló' (< *серко*, kézír.), FL. *šerka* 'Sergei' (< *Сергеи*, kézír.), KL. *šitü* 'szita' (< *сито*), P. *šitlka* 'hámnyereg' (< *седелка*, kézír.) stb.

Szó belsejében: FL. *uläksi* 'Aleksi' (< *Алексеи*, kézír.), TJ. *karäš'in* ~ AL. *karäš'in* 'petróleum' < nyj. *карасин*, kézír.), T. *kuseika* 'háziasszony' (< *хозяйка*), KL. *košol* 'kecske' (< *козёл*) stb.

Szó végén: KL. *läš* 'göncölszekér' (< *лошь*), ÉV. *riš* 'Luchs' (< *рысь*, kézír.), AL. *kēš* 'Bärentöter' (< *князь*, Tat. 124–5).

Az is előfordul, hogy palatalizálatlan megfelelést találunk. Szó elején: É. *seiti* 'szital' (< *сеет*), FL. *sēlä* 'popox' (< *зелье*, kézír.), szó belsejében: AK. *əpənə's* 'Afanasij' (< *Афанасий*, kézír.), K. *Päšitel* 'Mégváltó' (< *Спаситель*), AK. *βä sməx* 'nyudovka' (< *восьмуха*, kézír.). Az e följegyzésekben mutatkozó rendhagyóságnak hacsak nem pontatlan jelölésről van szó (többre csak egyetlen adatunk van), nem tudjuk pontos okát adni. Az AL. *kēsl* ~ FK. *kīsl* stb. 'säuerlicher Mehlbrei' (? < *кисель*, Tat. 132–3) alakok palatalizálatlan *s*-ét KANNISTO tatár közvetítéssel magyarázza.

9. Or. *ш*, *ж* (*š*, *ž*)

Az orosz *ш*, *ж* hangoknak az északi és K. nyelvjárásban *s*, a többiben *š* a megfelelése.

Szó elején: P. *išlä* '(Pferde-, Renntier-) geschirr' (< *шля*, Tat. 74), AL. *šläpə* 'Hut' (< *шляпа*, Tat. 79), Szo. *säkmät* 'Schachspiel' (< *шахматы*, WV. 265), É. *säkra* 'puskátapló' (< *жагра*), P. *šöl'p* '... Balken ...' (< *жолоб*, Tat. 180–1), TJ. *šäl* 'Mitleid' (< *жаль*, Vok. 14) stb.

Szó közepén: Szo. *istāršsin* ~ ÉVZ. *stāršinä* (< *старшина*, kézír.), AL. *kümškä* 'Gevatter' (< *кумушка*, Vok. 63), AK. *kōōsə* ~ DV. *kāša* 'kása' (< *каша*, kézír.), K. *läps* 'levestészta' (< *лапша*), K. *lepēškə* 'lepény' (< *лепешка*), T. *mešä* 'mezsgye' (< *межа*), FK. *ny'sə* ~ P., ÉV. *ny'ša* ~ DV., AL. *nyšä* ~ FL. *nyša*, Szo. *ny'sä* 'arm, dürftig' (< *нужа*, Vok. 124, Tat. 143), É. *puskā* ~ KL. *puškä* ~ P. *puške* 'mozsárágyú' (< *пушка*) stb.

Szó végén: TJ. *pārš* ~ P. *pariš* ~ Szo. *pārs* 'Gewinn' (< *барыш*, Vok. 134).

Minden helyzetben előfordul szórványosan, hogy a manysiban *š* (*š*) megfeleléssel találkozunk. Ez helyenként talán magyarázható pontatlan jelö-

léssel, máskor esetleg palatalis spiranssal hangzó orosz nyelvjárási változattal. Arra bajosan gondolhatunk, hogy oly régi időből (a XIV. sz. előttről) valók volnának e jövevényszavak, mikor még az or. *ш, ж* palatalizált hang volt (vö. FOKOS: NyK. LV, 5).

Plyen változatok pl. É. *šaiŋkä* 'töltött lepény' (< *шаньга*, KANN. [kézir.] nem közöl É. alakot), de BAL. *саньке*, AL. *kūmiškä* 'komámasszony' (< *кумушка*, de KANN., Vok. 63.: AL. *kūmškä* 'Gevatter'), KL. *küršən* 'ölyv' (< *коршун*, de van *küršən* változata is), AK. *päörš* ~ KK. *pörš* 'Gewinn' (< *барыш*), de figyelembe vehetjük, a komi nyj. *parašša* 'Procent, Zins' szót is (vö. RLwS. 39); K. *pärš* 'teherhájó' (< *баржа*), K. *rökš* 'Bastmatte' (< *рогожа*, kézír.). Az utóbbi valószínűleg a tsz. *рогомж*, *рогози* átvétele; É. *riškä* 'pej' (< *рыско*).

10. Or. *ш, жь* (š, ž)

Az orosz *ш* különféle megfeleléseinek a magyarázata az északi nagy-orosz nyelvjárásokban rejlik (vö. RLwS. 21, PAASONEN: MSFOu. XXII, 57). Rendszerint *š* (š) a manysi megfelelője: KL. *šil* 'repedés, lék' (< *цель*), P. *pišašitaxtuš* 'áldozni' (< *причащаться*). KL., AL. *pišäl* 'puska' (< *пицаль*), Szo. *pīmaš* 'vescelői' (< *помощь*, kézír.). Nem ritka azonban az *s, š* megfelelés sem: É. *jāmsəkrəš* 'fuváros' (< *ямщик + rəš* kicsinyítő képző), AL. *jaš šx* 'Kiste' (? < *ящик*, Vok. 87, de komi *jaššik* 'ua.'). KL. *plogovešná* 'Gyümölcsoltó Boldogasszony napja' (< *Благовещение*). Az É. *pišal* 'puska' ~ KANN. KL., AL. *pišl* 'Flinte' (JSFOu. XXX/8, 26) végső soron kétségtelenül az or. *пицаль* átvétele, de kerülhetett a komi *piššal* ~ *piša-l* közvetítésével is a manysiba.

A *жь* megfelelése hasonló: AK. *šəmtšək* 'Ohrring' (< *жемчуг*, kézír.), É. *šəñər* 'Ingenieur' (< **женер* < *инженер*), T. *šornoj* 'malomkő' (< *жёрнов*), KL. *šitü* 'élet' (< *жить*), AL. *ušinaiti* 'vacsorázik' (< *ужинает*); *s* ~ *š* megfelelést találunk a következőkben: AK. *šerəp* ~ KK. *sèerəp* 'Los' (< *жеребий*, Tat. 181), É. *pausnajt-* ~ T. *pīušlat-* 'ebédel' (< nyj. *пauжинает*), ÉVK. *slušit-* ~ FL. *ly' sit-* 'dienen' (< *служит*, Vok. 126).

11. Or. *ц* (c, ts)

Szókezdő helyzetben *s*-felel meg neki a manysiban: P. *šika-rkă* 'sigaretti' (< *цигарка*, kézír.), Szo. *solkōšī* 'rupla' (< *целковой*, kézír.), AHLQV. *sep* 'Dreschflegel' (< *цен*).

Szó belsejében a megfelelés *š* (š), *s* vagy *ts*: É. *ulīš* 'utca' ~ KANN. (kézir.), TJ. *ulīt-sa* ~ AK. *u'lis* 'ua.' < *улица*; P. *kūrniš* 'Zimmer, Stube, Gastzimmer' (< *горница*, Tat. 129–30), FL. *lōbaš* 'seinäpenkki' (< *лавица*, kézír.), P. *mèlnitsä* ~ ÉVZ. *mèlnisa* 'Mühle' (< *мельница*, kézír.), Szo. *māšlit-sa* 'масленка' (< *масленица*, kézír.), P. *piēt'nitsä* ~ ÉVZ. *piät'nisä* 'péntek' (< *пятница*, kézír.).

Szó végén ugyanígy: TJ. *kōlrəš* 'Raum unter dem Fussboden' (< *голубец*, Vok. 67), FK. *kōš-šš* ~ AL. *kūšš'is* 'Schmied' (< *кузнец*, Vok. 68), É. *lārəš* 'szekrény' (< *ларец*), DV. *pērs* ~ AL. *pērš* 'Pfeffer' (< *перец*, kézír.), TJ. *ükū-rtsem* (acc.) 'Gurke' (< *огурец*, WV. 129).

12. Or. *ч* (č, tš)

Megfelelője minden helyzetben az északi és középső nyelvjárásokban *š* (KANN. š), a tavdaiban *č* (KANN. tš).

Szó elején: TJ. *tšai* ~ FL. *šai* 'Tee' (< чай, Vok. 29, Tat. 182), P. *šukən* ~ T. *čukun* 'vasfazék' (< чужун), P. *šalkę* 'daruszórú ló' (< чалка), KL. *šum* 'nyírhéjkunyhó' (< чум), TJ. *tšəm* 'anstatt' (< чем, WV. 160—1), T. *čirox* 'récefaj' (< чирок), TJ. *tšerkä* ~ ÉV. *šarkä* 'Spitzglas, Branntweinglas' (< чарка, Vok. 26, Tat. 190), AK. *šürkäi* 'kleiner Hecht' (< чургаи Tat. 189), T. *čitve'rax* 'csütörtök' (< четверг), KL. *šas* ~ T. *čas* 'óra (idő)' (< час), KL. *šes* 'rész' (< часть) stb.

Szó belsejében: FL. *jöpänsi* 'Filz, Filzdecke' (? < епанчи Tat. 91—2), V. *je šx* ~ TJ. *teje'tšax* 'Kirchendiener' (< дячок, Vok. 141), T. *kürtöčka* 'kabát' (< курточка), Szo. *kāž* 'Unterhosen; eine Art Weibergürtel' (< гачи, kézír.), AL. *kūša* 'Haufen' (< куча, kézír.), TJ. *mōšt* ~ P. *mušt* 'plagen' (< мучит, Vok. 126), P. *prišašitaxtux* 'áldozni' (< причащаются), TJ., TCs. *poťškä* ~ FL. *pūškä* 'боченек' (< бочка, kézír.), TJ. *pi'tšät* ~ FL. *pešät* 'Siegel' (< печать, Vok. 141), Szo. *šimšaq* 'Ohrring' (< жемчуг, kézír.), TJ. *piñ'pžä'tletex't* ~ Szo. *beñžta'xt* 'sich trauen' (< венчать, Vok. 47, Tat. 151), ÉV. *měšik* 'Spielball' (< мячик, kézír.).

Szó végén: TJ. *keleš* ~ FL. 'Semmel' (< калач, Vok. 134, Tat. 104—5), AL. *külš* 'Schlüssel' (< ключ, kézír.), TCs. *kerpiš* ~ P. *kir pš* 'Backstein' (< кирпич, Tat. 130), K. *sürkəs* 'pecsétviasz' (< сургуч).

Néhol (valószínűleg mint egészen friss jövevényt) az illető nyelvjárásban szokatlan *č* a megfelelője: KL. *korjäckä* 'sietség' (< горячка), SZOROKIN (NyK. XVI, 475) *kočerka* 'Ofenkrücke' (< кочерга), Szo. *mět šik* 'Spielball' (< мячик, kézír.).

Máskor (talán orosz kiejtési sajátyságot tükröző) *š*-t találunk a helyén P. *što* ~ K. *išto* 'hogy' (< что), KL. *šaj* ~ P. *šāj* ~ *šoāj* 'tea' (KANNISTONÁL mindenütt *š*-sel); T. *šarkä* ~ *šarkä* (KANN. *tšerkä*); SZOROKIN (NyK. XVI, 480) *paškat* 'bemocskol' (< пачкать), É. *sañisnej* 'búza-' (< пшеничной).

13. Or. x (x)

Általában azonos a megfelelése a *κ*, *z*-vel.

Szókezdő helyzetben általában *k*- (ritkábban *x*-) megfelelést találunk: TJ. *kristop* 'Ostern' (< Христов, WV. 128), T. *kuseika* 'háziasszony' (< хозяйка), T. *kusein* 'gazda' (< хозяин vö. Ромв. кусяи), KK. *koť* 'хоть' (< хоть, de AK., ÉVZ. *xoť*): — Két névben *x*- a megfelelője: K. *K'ariton* (< Харитон), É. *Xəvorəña* (< Хаворənya).

Szó belsejében az északi nyelvjárásokban (FL., Szo.) *-k-*, másokban *-x-* (*-k-*) a megfelelője: P. *uxβā'tā* 'kétágú villa, amellyel a vasfazekat a kementéből kivesszük' (< ухват, kézír.), AK. *āor'kii* (< Архур, kézír.), FL. *pōkmēl* ~ AK. *poxtmēl* 'Katzenjammer' (< похмелье, Vok. 67), K. *parxāt* 'gőzhajó' (< парадод), FL. *šykkari* ~ Szo. *šy'ka'ri* ~ AL. *šyxər* 'Zwieback' (< сухарь, Vok. 63), FL. *sākkārpuṅk* ~ TJ. *sāxərpeṅ* 'Zuckerhut' (< сахар + пуṅk ~ peṅ 'fej', kézír.), Szo. *sākmāt* ~ AK. *šāxmāt* 'Damenspiel spielen' (< шахматы, Tat. 180), É. *pūsmak* ~ K. *vāsməx* 'egy súlymérték' (< восьмьюха). Néha a középső nyelvjárásokban is találunk *-k-* megfelelést: AK. *šykkər*, KK. *pōar'kt* 'Sammet' (< бархат, kézír.) és ugyanezen szó TJ. megfelelője: *pār'xāt*! A szóvégi megfelelésre csak négy példánk van: FK. *kərx* 'Sünde' (< грех, Tat. 127), AL. *pōrx* 'Schiesspulver' (< порох, Vok. 67), KL. *petux* 'kukko' (< нemyx, kézír.), P. *šéniṅ* 'Bräutigam' (< жених, kézír.).

14. Or. ű (j, i)

Szó elején általában -j- (KANN. i-) a megfelelése minden nyelvjárásban: AL. *ĩakar* 'Anker' (< якорь, Vok. 14), P. *játalk* 'egy hurkaféle étel' (< еталька, яталька), É. *jurkà* 'szoknya' (< юбка). Kétszer *l*-t találunk a helyén: TJ. *lũpkà* (kézir.) és KK. *lækar* (Vok. 14). A tavdai nyelvjárásban más helyzetben és más szavakban is találunk *j* > *l* változást: É. *jãhk* ~ T. *lãh* 'jég', T. *iskãm lã* 'pad' (< скамья) de KANN. (kézir.) TJ. *ãskã mje* 'ua.'

Magánhangzóközi helyzetben rendszerint -j- felel meg neki: P. *Apanasejevna* (< Афанасеевна), K. *ãtãjul* 'takaró' (< одеяло), ÉV. *maĩãk* 'Wegstange' (< маяк, Vok. 86, Tat. 136). Mássalhangzó után vagy palatalizálja az előtte levő mássalhangzót: FL. *õkũlã* (< Агульã kézir.), É. *Ułana* (< Уляна), AHLQV. *sařet* 'Ladung (eines Gewehrs)' (< заряд), vagy külön hangként jelentkezik: TJ. *iljã* (< Иля WV. 323), Szo. *mãrĩa* (< Марья, Vok. 26), AL. *kũrjã* 'folyóöböl' (< ? курья), ÉVZ. *piãtnisã* 'Freitag' (< пятницу, kézir.). Mássalhangzó előtt rendszerint *i*, *j*, (*i*) alakban jelentkezik: P. *šãikã* 'Wasserkübel' (< шайка, Tat. 179–80), AL. *sãimẽ* 'kölcson' (< займы, kézir.), P. *βõĩłχ* ~ DV. *βailχ* 'nemezpárna' (< войлок, kézir.).

Szó végén néha megmarad: TJ. *rãi* 'Himmel' (< рай, WV. 129), AK. *šãkoβõi* 'rupla' (< целковой, kézir.), KK. *šĩnoi* 'blau' (< синий Vok. 52), AK. *šũrkãĩ* 'kleiner Hecht' (< чургаĩ, Tat. 189), AK. *serkãi* (< Сергей, kézir.). Gyakran el is tűnik, illetve beleolvad az előző magánhangzóba, mint Szo. *solkõβi*, FL. *šĩni*, É. *ãrkeri* 'püspök' (< архериепей), P. *šãri* 'szürke ló' (< серõi), AL. *tiki* 'vad' (< дикуй).

Néha nemcsak a szóvégi -j tűnik el, hanem az egész -ja szótag: P. *išlã* 'Pferdegeschirr' (< шлея, Tat. 74), FL. *suĩi* 'бутылка' (< сулея). Ennek alaktani oka is lehet, hogy ti. a manysiba nem a *шлея*, *сулея* alakok kerültek át, hanem gen. vagy instr. *шлей*, *шлеи*, *сулей*.

c) Folyékony hangok

15. Or. л (л)

Az orosz л-nek a manysiban rendszerint *l* (л, л, Л) felel meg.

Szó kezdetén: K. *lãps* 'levestészta' (< лапша), FL. *lõs* 'Flintenkolben' (< ложã, Vok. 114), T. *lešũłχ* 'erdei manó' (< лешак); az AL. *lũkãškã* 'fedeles nyírhéjkosár' (< лукошка) szóban azért palatalizálódott a szókezdő mássalhangzó, mert a szó ebben a manysi nyelvjárásban palatalis hangrendűvé vált.

Szó belsejében: É. *istokla* 'üveg' (< стẽкла), *ãtlãs* 'atlaszselyem' (< атлас), ÉV. *kilã* 'Bruch' (< кила, Vok. 52). Az ÉV. *kõł pš* ~ KL. *kũł pš* 'Raum unter dem Fussboden' (Vok. 67) az orosz *gõł'ec* ejtést tükrözi.

Szó végén: KK. *ĩãβõł* 'Teufel' (< дьявол, Vok. 14), P. *mieł* 'Kreide' (< мел, kézir.). A T. *ãĩkãł* 'angyal' szóban egy orosz nyelvjárási *ãĩgel alakból kell kiindulnunk (Vö. RLwS. 36). A TJ. *šũmpã* ~ TCs. *šõmpã* ~ AK. *sãmp* 'Ladestock' (< шомпол, kézir.) szóban talán instrumentalis ragnak fogták föl a szóvégi -l-et, és így vonták el a mai alakot (vö. m. *csãrda* < szh. *čardak*, m. nyelvj. *sumãr* 'kis erdő' < szerb *šumarak*, palóc *szãndã* 'szãndãl' < *szãndãt* 'szãndãlt', *kãnã* 'kanál' < *kãnãt* 'kanãlt').

16. Or. *ль* (*l'*)

A manysiban általában minden helyzetben *l'* felel meg neki: AK. *-li* (kérdőszó < *ли*, kézír.), Szo. *lěkkaja* 'Arzt' (< *лекарь*, Vok. 44), AL. *lon* 'Flachs' (< *лѣн*, Vok. 114); É. *Okula* (< *Агульа*), AK. *u'lis* 'Gasse' (< *улица*, kézír.), TJ. *koló's* 'Rad' (< *колѣса*, Vok. 115); AL. *kul'* 'Mattensack' (< *куль*, kézír.), P. *ku'it'* 'Hede' (< *кудель*, kézír.), Szo. *sāl* 'Shawl' (< *шалъ*, Vok. 15) stb. Elvértve, különösen a tavadai nyelvjárásban találunk palatalizálatlan *l-t* is: TJ. *-lū* (< *ли*, WV. 160–1), T. *lešū'χ* 'erdei manó' (< *лешиак*), *lisvāχ* 'vörösfenyő' (? < *лиственъ*), TCs. *elī* 'oder' (< *али*, kézír.).

17. Or. *p, pь* (*r, r'*)

Az orosz *p, pь*-nek szó elején, szó belsejében és szó végén egyaránt *r* (ritkábban *р, я*) felel meg: TJ. *rāi* 'Himmel' (WV. 129), AK. *řūmkā* ~ AL. *řūmka* 'Gläschen' (< *рюмка*, Vok. 64), DV. *rānā* 'früh' (< *рано*, Vok. 14); FL. *arkēri* 'Oberpriester' (< *архирей*, kézír.), KL. *karāj* 'barna ló' (< *карая*, kézír.), T. *sāχer* 'cukor', FL. *āmparā* 'Speicher ohne Füsse'. Az or. *pь*-nek néha *ř* a megfelelője, mint TCs. *řūmkā* (< *рюмка*), KK. *prēnik* ~ DV. *prēān'χ* ~ AL. *prēān'χ* 'Pfefferkuchen' (< *пряник*, Vok. 29), АНЛQV. *sařet* 'Ladung (eines Gewehres)' (< *заряд*), T. *šāpřej* 'egy virágfajta' (< *жабрей*). Szó végén az *-pь* helyén pedig többször *-ri-t* találunk: Szo. *pōnatāri* (de AK. *ponāma'ř* ~ KK. *pāntā'r*) 'kántor' (< *пономарь*, kézír.), FL. *su'kkari* ~ Szo. *su'ka'ri* 'Zwieback' (de pl. DV. *su'kār* 'ua.' < *сухарь*, Vok. 63). Az *-rs-* hangkapcsolat egy szóban asszimilálódik: FL. *āssinl* (comit.) 'Elle'.

d) *Orrhangok*18. Or. *м, мь* (*m, m'*)

Az orosz *m, мь*-nek a manysiban minden helyzetben általában *m* felel meg; ÉV. *majāk* 'Wegstange' (< *маяк*, Vok. 86, Tat. 136), FL. *mir* 'Gemeinde' (< *мир*, kézír.); TJ. *š'kāmjē* (< *скамья*), Szo. *pēramāñ* (< *перемѣна*, WV. 253); TJ. *tšēm* 'anstatt' (< *чем*, WV. 160–1), KL. *šum* 'nyírhéjkunyhó' (< *чум*). Egyes szavakban valószínűleg disszimiláció következtében *m > n* változás történt, mint K. *kanpar* 'kámfor' (< *камфора*), AL. *pin* 'nemezcsizma' (< *пумы*). Az előbbi szóban a disszimilációs folyamat már az oroszban végbemehetett (Vö. RLwS. 23).

19. Or. *н* (*n*)

Az orosz szókezdő *n*-re csak néhány példánk van. Ebből *n*-felel meg a következőkben: T. *nō* 'nun' (< *но* WV. 162–3), Szo. *nāklāv* 'Verlust' (< *наклад*, Vok. 86), AL. *nušā* 'arm, dürrtig' (< *нужа*, Vok. 124, Tat. 143), K. *Natosa* (< *Надежда*), KL. *nu'ija* 'Lagerfeuer' (< *нудья, нодья*, kézír.). Ha a származtatás helyes, akkor *n'*-felel meg a KK. *nār̥k* 'apró hal' (? < *нырка*, kézír.). Itt valószínűleg másodlagos palatalizációval számolhatunk, vö. É. *nīlā* ~ m. *négy*, É. *nāñk* ~ KL. *nīχ*. Szó belsejében is rendszerint *-n-* a megfelelője: TJ. *anna* 'Anna' (< *Анна*, kézír.), FL. *ā'rint* 'Schuld' (< *аренда*,

kézir.). A T. *ánkal* 'angyal' szóban már az oroszban lehetett egy **ángil* átdadó alak (vö. RLwS. 36). A KK. *mëkëñ* ~ FK. *mëkëñ* ~ P. *mëkëñ* 'Spreu' (< мякина, Vok. 141) valamint a TJ. *õpe'ñ* 'Darrhaus, Korndörre' (< овин, Tat. 59) és Szó. *pe'ramañ* 'raz' (< перемена, WV. 253) szóban a palatalizált szótveg onnan magyarázható, hogy a manysi nem a nominativusi, hanem esetleg a praepositionalis мякине, овине, перемене alakokat vette át. Szó végén is rendszerint -n az orosz н megfelelője: AL. *karäši'n* 'paloöljy' (< nyj. карасин, kézir.), AK. *pësmən* 'Schnellwage' (< безмен, Vok. 47), Az É. *Ištəpəñ* (< Степан) szó végén az -ñ valószínűleg asszimilációs eredetű.

20. Or. нь (ñ)

Szókezdő нь-re nagyon kevés példánk van. Pnyenkor a manysiban ñ-a megfelelője: TJ. *ñi* (< ни, kézir.), KK. *ño'z* 'Schlamm' (? < няша, Vok. 125), TJ. *ñe sna'i* 'es ist unbekannt' (< не знаю, WV. 160–1), P. *ñë'tl'* 'Färse' (< нетель, Vok. 44), AL. *ñiβëstá* 'Braut' (< невеста, kézir.). Szó belsejében is általában -ñ- áll az or. -нь- helyén: K. *ánis* 'ánizs' (< анис), AL. *išpiñ* 'Schwein' (< свинья, Tat. 80), DV. *matñā* (< матня, мотня kézir.). Néhányszor találunk -n- megfelelést, mint pl. É. *jənär* 'generális', itt azonban a pontos orosz átdadó alakot nem ismerem. A FL. *känäs* 'Bärentöter' (< князь, Tat. 124–5) szóban vagy tatár közvetítésre, vagy disszimilációra gyanakodhatunk. Az ÉVZ. *mëlnisa* 'Mühle' ugyancsak disszimiláció lehet. A T. *lisvəx* 'vörösfenyő' (? < лисственъ) szó végének alakulását nem tudom megmagyarázni.

Az orosz mássalhangzók megfelelése a manysiban

Orosz hang	Általános	Különleges	Orosz hang	Általános	Különleges
	manysi megfelelés			manysi megfelelés	
п, б	p	Szo. B is	ц	š, ts, s	
т, д	t	Szo. D is	ч	ś (š), T. č (tš)	š. s
тв, дб	t	t, j-	х	k	χ
к, г	k-, É. -k- -k, D. -χ-, -χ	kβ, Szo. G is	ү	j (i)	l, φ
ф	p	φ, χ	л	l (л)	l
в	w (β), p	u	ль	l	l
с, з	s	Szo. Z is	р, рб	r (R, Я)	ř, -ri
сь, зь	ś (š)	s, Szo. ž is	м	m	n
ш, ж	É., K. s, többi š	ś (š)	н	n	ñ
щ, жь	ś (š)	s, š	нь	ñ	n

II. Magánhangzók*

Az orosz magánhangzók megfelelései meglehetősen bonyolult viszonyokat tükröznek a manysi jövevényszavakban. Ennek az az egyik oka, hogy MUNKÁCSI és KANNISTO átírásai nehezen hozhatók közös nevezőre, azonkívül mindkettőnél, de főképp MUNKÁCSMÁL számos ingadozás, párhuzamos alak mutatkozik. Ezek a párhuzamos adatok nagyrészt azzal magyarázhatók, hogy az É. jelzés a végeredményben egységes, de a magánhangzók hangszínében helyenkint eltérő szoszvai, szigvai és felszólvai nyelvjárásokat foglalja magában. Hasonlóképpen ritkán jelzi a kondai (KK.) alak mellett a felsőkondai alakokat, pedig a magánhangzók hangszíne szempontjából KANNISTO szerint itt is mutatkozik számos eltérés. MUNKÁCSI tavdai adatai is két helyről származnak, bár magánhangzók szempontjából legtöbbször KANNISTO TCs. jelzésű adataival egyeznek. A megfelelések azért sem mutatnak mindig egyenletes képet, mert az egyes gyűjtők anyaga természetszerűleg változó. Így pl. KANNISTO TJ. anyaga lényegesen nagyobb, mint a TCs., az AK. és KK. terjedelmesebb, mint a FK.; KL. anyaga a többihez viszonyítva elég csekély.

A magánhangzók hosszúsága tekintetében is vannak természetszerűen erős ingadozások. Mivel a manysi magánhangzók kvantitatív viszonyai eléggé tisztázatlanok, a továbbiakban elsősorban a minőség szempontjából kívánok képet adni az orosz magánhangzók manysi megfeleléseiről. Külön választottam az orosz hangsúlyos és hangsúlytalan magánhangzókat, mivel az oroszban ezek hangszínében is van eltérés, és ez — bár a vártnál lényegesen kisebb mértékben — mutatkozik a manysi megfelelésekben is.

A manysi nyelvjárásokban — a tavdai kivételével — erős, első szótagon nyugvó hangsúly van. Ezért a második és következő szótagok igen gyakran redukálódnak, elvesztik eredeti hangszínüket. Mindenképpen indokolt tehát, hogy az első szótag mássalhangzóit külön tárgyaljam.

a) Az első szótag magánhangzói

1. Hangsúlyos *a, я*

A leggyakoribb megfelelés a következő Szó., FL. \bar{a} (\bar{a} , a), KL. a (\bar{a}), AL. \bar{a} (a), de elég gyakran o kettőshangzó, ÉV. a (\bar{a} , \bar{a}), de gyakran \bar{u} , DV. \bar{a} (a), de \bar{o} is, P. \bar{a} , gyakran a , FK. \bar{o} , KK. \bar{o} , gyakran a , \bar{a} , ÁK. \bar{o} vagy \bar{a} (a , \bar{a}), T. \bar{a} (\bar{a} , ε), de a (\bar{a}) is. A V., P., K. és T. kettős szabályos megfelelések valószínűleg egy régebbi és egy újabb réteget jelentenek.

A megfelelések a maguk ingadozásaival együtt teljesen megfelelnek az ősvogul \bar{a} hangnak (KANN. Vok. 1—16, STEINITZ, Fgr. Vok. 78). A „szabályos” megfelelés STEINITZ (i. h.) szerint tehát a következő (az ott közölt leegyszerűsített formában):

Ősvog.	T.	AK.	KK.	FK.	P.	DV.	KL.	ÉV.	AL.	É.	
\bar{a}	\bar{a}	\bar{o}	oa		oa			\bar{u}	o	\bar{a}	
Szabályos	megfe- lelések száma	36	24 ⁵	25	8	20	5	3	9	11	33
\bar{a} -s		14	10	4	—	22	18	14	25	16	—
egyéb		2	4	8	—	8	3	2	3	3	1

* Dolgozatom nyomdába adása után jelent meg W. STEINITZ nagyszabású műve a manysi vokalizmusról. Eredményeit, sajnos, már nem használhattam föl.

⁵ Az AK. \bar{o} megfelelést is a szabályos megfelelések közé számítottam.

Az ősvogul * \bar{a} -nek megfelelő hangok képviselhetik általában a régi átvételeket. Az \bar{a} , a -s megfelelések lehetnek újabb keletűek (2. sor). A 3. sor mutatja a szabálytalan megfeleléseket, amelyek nagyrészt a hangtani környezet hatására fejlődtek másképp.

A kivételes megfelelések egy része bizonytalan származtatás, mint pl. É. *ја̄хи*, az É. *läwäs* szóban a *w* labializálhatta a megelőző hangot, az or. *чай, али, князь, пряник, пятница, якорь, няша, дядя* szavak egyes nyelvjárási megfelelőiben előforduló \bar{a} , $\bar{ä}$, \bar{e} , \bar{o} megfelelést pedig a palatalizált mássalhangzók környezete okozta. Valószínű, hogy pl. a *пряник* szónak már az oroszban is számolhatunk **prānik* ejtésével.

2. Hangsúlytalan *a*, *я*

Az előbbi táblázatnak megfelelően a következő megoszlást találjuk a mennyiségi különbségeket (\bar{a} , $\bar{ä}$) az eddigiekhez hasonlóan figyelmen kívül hagyva:

T.	AK.	KK.	FK.	P.	DV.	KL.	ÉV.	AL.	É.	
\bar{a}	$\bar{öä}$	oa		oa			$\bar{üö}$	o	$\bar{ä}$	
Szabályos	13	8	9	7	5	3	6	5	3	32
\bar{a} -s megf.	21 ⁶	12	6	2	22	13	8	20	18	—
egyéb	2	11	17	4	10	6	4	8	7	5

Amint a táblázatból látható, a hangsúlytalan *a*, *я* megfelelései sokkal változatosabbak, mint a hangsúlyosaké. Ennek oka nagyrésztben a hangsúlytalan *a*, *я* bizonytalanabb hangszíne lehet. Emiatt esetleg már egyes orosz nyelvjárásokban is végbemehetett a magánhangzó labializálódása. A 3. (szabálytalan) sor megfeleléseiből ugyanis a következő mennyiség esik az o ($\bar{ä}$, $\bar{ä}$)-ra: —, 10, 14, 2, 5, 3, 3, 5, 4, 3. A legfeltűnőbb ez a jelenség a KK. nyelvjárásban, ahol az o -féle hang a leggyakoribb megfelelés. Meglepően hasonlít a táblázat a STEINITZ-féle ősvogul * $\bar{ä}$ megfeleléseihez (FgrVok. 79), azaz T. *a*, K. $\bar{ä}$, P., L., V. *a*, É. *a* ~ o .

A *дьячок, мякина* megfelelőiben jelentkező *i*-, *e*-féle hangok az orosz ejtést tükrözik. A *капкан* és *скарлам* manysi megfelelőiben helyenként jelentkező $\bar{ä}$ a megelőző *k* palatalizáló hatásának az eredménye. Nem tudom megmagyarázni a *замок* szó megfelelőiben jelentkező palatalis hangokat.

3. Hangsúlyos *e*

Erre a hangra elég kevés példánk van, mert a \bar{e} -t nem itt tárgyalom. A megfelelések táblázatba foglalva a következő képet mutatják:

⁶ Ide számítom a MUNKÁCSI följegyezte T. és KANNISTONÁL előforduló TCs. $\bar{ä}$ megfelelést is.

	T.	AK.	KK.	FK.	P.	ÉV.	DV.	AL.	KL.	FL.	Szo.
\bar{e} (\bar{e}, \bar{a}, e)	7	6	10	1	14	14	5	8	4	3	11
i. K. \bar{a}	2	4	3	2	3	2	2	4	2	2	1
egyéb	2	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—

A csekélyszámú rendhagyó megfelelések a bizonytalan etimológiákból valók. Az $\bar{e} \sim i$ kettős megfelelésre nem tudok magyarázatot adni. Vagy az átvétel idejében lehetnek különbségek, vagy pedig a hangtani helyzetben, de az is meglehet, hogy a kettősség esetleg orosz nyelvjárási jelenségre vezethető vissza. Kétszer az orosz e kiesett, és a szókezdő mássalhangzótörlődést fölöldő bontóhang lett a szótag hordozójává.

4. Hangsúlytalan e

Nem sokkal nagyobb az ide tartozó szavak száma sem. Itt a megoszlás a következő:

	T.	AK.	KK.	FK.	P.	ÉV.	DV.	AL.	KL.	FL.	Szo.
\bar{e} (\bar{e}, e, \bar{a})	10	7	6	1	11	14	10	12	3	7	12
\bar{a}	—	4	5	2	—	—	—	—	1	—	—
i	5	1	1	2	5	3	3	3	1	1	3
egyéb	2	—	2	—	1	1	—	1	—	2	3

A néhány kivételszerű veláris képviselőt, — mint az or. *епанчи, целковой, пшеничной* megfelelőiben — talán orosz nyelvjárási sajátyságból ered, ugyanúgy, mint az $\bar{e} \sim \bar{a} \sim i$ megfelelés hármassága vagy kettőssége a legtöbb nyelvjárársban.

5. Or. u

Mivel nem tapasztaltam különbséget a hangsúlyos és hangsúlytalan megfelelések között, ezeknek előfordulási arányát közös táblázatban adom:

	T.	AK.	KK.	FK.	P.	ÉV.	DV.	AL.	KL.	FL.	Szo.
i	21	11	11	—	19	15	7	17	15	11	23
\bar{e} (\bar{e}, \bar{a})	3	3	5	1	2	3	1	1	—	1	—
\bar{a}	2	2	8	1	—	—	—	—	—	—	—
egyéb	3	—	1	3	1	1	1	1	1	—	—

A 2. és 4. sor adatai általában az egyéb hangtani rendellenességeket is mutató bizonytalan származtatású *кисель, шукать* és *купич* szó megfelelőiből kerülnek ki. A *шуркун* és *пумы* tavadai megfelelőiben jelentkező u talán orosz nyelvjárási jelenségre vagy közvetítő nyelvre utal.

6. Or. $ы$

Mivel a rendkívül kis számú és ezek közül is több bizonytalan származtatású jövevényszó megfelelői a legnagyobb tarkaságot mutatják, csak felsorolom azokat az orosz szavakat, amelyek a szójegyzékben szerepelnek:

рыбник, кыска?, нырка?, фыркаць, рыжик, рысь, рыжко, рычаг, ссылка, сыт, тычка.

7. Hangsúlyos *o, ö*

A megfelelések táblázatba foglalva a következő képet mutatják (hosszúságra való tekintet nélkül):

	T.	AK.	KK.	FK.	P.	ÉV.	DV.	AL.	KL.	FL.	Szo.
<i>u</i>	—	2	2	1	3	1	1	—	—	9	7
<i>ü</i> (<i>ö</i>)	6	2	4	4	6	7	6	9	8	—	3
<i>o</i>	24	20	17	1	20	14	8	11	10	5	10
<i>a</i>	—	—	—	—	1	1	1	3	—	1	3
egyéb	1	2	1	—	1	—	—	—	1	—	—

Szabályos megfelelésnek tekinthető tehát az *o* és ennek variánsai (*ö, o, ä, ø*). Ennek a hangnak zártabb, *u* (*ü, u*) megfelelése főleg az északi nyelvjárásokban gyakori, a többiben csak szórványosan fordul elő. A palatalizálódott *u, ü, ö, ø* megfelelés leginkább *k* és *g* környezetében fordul elő, a *голубка, корь, горница, короб, коршун, козырь, год, хоть, погреб* valamint a *порох* és *бочка* szó manysi megfelelőiben. A szórványos *a* megfelelés talán abból magyarázható, hogy az átadó orosz nyelvjárásban hangsúlytalan volt az *o* és így *a*-féle hangszíne volt, vö. P. *салат* 'Gold', AL. *βaspa* 'Blattern' (mindkettő csak változat), AK. *kīsər*, FL. *kàsər* ~ Szo. *kā'sər* 'Spielkarte', Szo. *pākriβ* 'Keller'. Az „egyéb” megfelelések, mint TJ. *üstäl* 'Tisch', K. *səmpər* 'puskátöltő fa', P. *kəpü* 'Kiste, Kästchen' nehezen magyarázhatók.

8. Hangsúlytalan *o*

A megfelelések részben azonosak a hangsúlyos *o*-éval (*оканье*), másrészt *a*-zásra (*аканье*) mutatnak:

	T.	AK.	KK.	FK.	P.	ÉV.	DV.	AL.	KL.	FL.	Szo.
<i>u</i>	1	—	—	1	3	—	—	—	—	4	6
<i>ü</i>	4	3	5	2	3	7	4	7	4	—	2
<i>o</i>	14	24	21	7	17	9	5	5	14	9	18
<i>a</i>	15	2	1	—	3	9	5	9	2	3	6
egyéb	1	3	4	2	6	2	1	1	—	—	—

Amint a táblázatból látható, a hangsúlytalan *o* valamivel nyíltabb, mint a hangsúlyos, mert a zárt (*u*) megfelelés még az északi nyelvjárásokban sem gyakori. Az *аканье* elég szórványos, legerősebb hatása a T. nyelvjárásban mutatható ki. A palatalis labialis magánhangzók hangsúlytalan helyzetben is főleg a *k, g* és *x* környezetében jelentkeznek, mint az or. *огурец, голбей, копна, корыто, коромысло, похмелье, покров, рогожа* manysi megfelelőiben.

A tavdai nyelvjárásban az *аканье* eseteinek megfelelői: TJ. *a, ä*, TCs. *ä*.

A rendellenes megfelelések főleg az orosz *корабль* és *толмач* megfelelőiben arra mutatnak, hogy tatár közvetítéssel, ill. közvetlen tatár átvétellel van dolgunk.

Az orosz első szótagbeli magánhangzók megfelelései a manyisi nyelvjárásokban hangszín szerint*

Orosz hang	T.	AK.	KK.	FK.	P.	ÉV.	DV.	AL.	KL.	FL.	Szo.
á, я	ä (ε)	öä (ä ₀) ~ a	óä	óä̇	oä ~ a	a ~ üö	a ~ oä	a ~ o ^o	a ~ oä	ā	ā
а, я	a ~ ä (ε)	a ~ o ~ öä	o ~ óä ~ a	óä̇	a ~ oä ~ o	a ~ üö ~ o	a ~ o ~ oä	a ~ o ^o	a ~ oä	ā	ā
é	e (i)	e ~ i	e ė (ə)	e ~ i	e ~ ē (i)	e (i)	e (i)	e (i)	e (i)	e (i)	ē ~ e
е	e (i)	e (ə)	e ~ ə	ə i	e (i)	e (i)	e (i)	e (i)	e (i ə)	e	e (ə)
и	i (e, ə)	i (e, ə)	i (ə, e)	—	i	i	i	i	i	i	i
ы	nem állapítható meg										
ó, э	o (ö)	o (u, ü)	o (ö, u)	ü (o, u)	o (ü)	o (ü)	o ~ ü	o ~ ö	o ~ ü	u ~ o	o ~ u
о	o ~ a	o	o (ö)	o	o (ü, u, a)	o (üö, a)	o ~ üö a	a (ö, o)	o (ü, a)	o (u, a)	o (u, a)
у, ю	o ~ u, ü	ü ~ o	o (ö)	u, o (ö)	u ~ ü	u, ü	u ~ ü	u ~ ü	u (ü)	ü	ü
у, ю	u o (ü)	u o (ü)	u ~ ö ~ o	u (ö, ü)	u (ü)	u (ü)	u ~ ü	u ~ ü(o)	u (ü)	ü	ü

* A megfelelések gyakorisági sorrendben következnek egymás után. Zárójelben a ritkább, rendszerint csak fonémavariáns jellegű hangok szerepelnek. A teljesen bizonytalan, szórványosan fölbukkanó variánsokat és hangokat a táblázat nem tünteti föl.

9. Hangsúlyos *y, ю*

A megfelelések táblázatba foglalva a következő képet mutatják:

	T.	AK.	KK.	FK.	P.	ÉV.	DV.	AL.	KL.	FL.	Szo.
<i>u</i>	6	1	1	3	8	6	2	7	8	11	18
<i>ü</i>	6	6	2	2	6	6	6	10	3	—	—
<i>o</i>	7	7	5	—	—	—	—	—	—	1	1
egyéb	—	1	3	1	—	—	—	—	—	—	—

A déli nyelvjárásokban gyakori a nyíltabb (*o, o, o*) megfelelés is, de ez nemcsak a jövevényszavakban van így (vö. KANN., Vok. 115—26, STEINITZ, Fgr. Vok. 79).

A palatalis labialisok főképp az or. *ю* megfelelőiben és *к, з, х* környezetében találhatók, mint a *юбка, куль, кум, кумушка, крюк, курник, куча, рюмка* megfelelőiben.

A KK. *кβәрнӱх* 'Fleischpastete' vokalizmusa úgy magyarázható, hogy a labializáció áttolódott a szókezdő mássalhangzóra.

10. Hangsúlytalan *y, ю*

A megfelelések nagyon hasonlítanak a hangsúlyos *y*-éihez, tehát itt a hangsúly kevés változást okoz a hangszínenben:

	T.	AK.	KK.	FK.	P.	ÉV.	DV.	AL.	KL.	FL.	Szo.
<i>u</i>	8	6	6	5	16	10	6	7	8	8	1
<i>ü</i>	4	2	4	3	4	2	3	6	3	1	—
<i>o</i>	7	4	3	1	1	2	1	3	2	1	—
egyéb	1	—	—	—	1	—	—	1	1	—	—

Itt is érvényesek az előbbieken elmondott szempontok. A rendellenes „egyéb” megfelelés a *сундук* és a *дуга* átvett alakjában mutatkozik. Lehetséges azonban, hogy ezek tatár közvetítéssel kerültek a manysiba.

Az *ü, ö* itt is főleg *к, з, х* szomszédságában jelentkezik, mint a *курья, курить, кузырь, кузнец, мука, сухарь* megfelelőiben.

Ha a *k* labializálódik, akkor az eredetileg labialis magánhangzó elveszti labialitását, mint a *чугун* és **күрек* megfelelőiben.

b) A második és további szótagok magánhangzói

Mivel a manysi nyelvjárások egy részében (T., AL.) magánhangzó-harmónia uralkodik, a nem első szótagok magánhangzójának hangszíne nagy mértékben függ az első szótagétól.

Továbbá, mivel a manysi nyelvben a T. nyelvjárást kivéve az első szótagon van a hangsúly, a mellékhangsúly pedig a harmadik (és ötödik) szótagra esik, gyakran előfordul, hogy az orosz hangsúlyra való tekintet nélkül a páros szótagok magánhangzója vagy redukálódik, vagy teljesen el is tűnik.

A manyси tőszavakban általában csak az első szótagban van hosszú magánhangzó (vagy diftongus), a további szótagokban rendszerint csak rövid, félhosszú és redukált hang fordul elő. Új jövevényszavakban (különösen a V. nyelvjárásban) a hátrább eső hangsúlyos orosz szótag megfelelője is lehet hosszú: АНЛQV. K. *otnāko* 'doch' (Gram. 243), és *Awtūta* (< *Авдотья*), ÉV. *kalaβā* 'Gemeindeältester' (*голова*, Vok. 115), DV. *kalesō* 'Rad' (< *колесо*, Vok. 115).

A nem első szótagi magánhangzók a legtöbbször megmaradnak, pl. T. *ukla't* 'alapperenda' (< *уклад*), FL. *ōkylā* (< *Агулья*, kézír.), K. *Okropja* (< *Аграфья*), P. *vaitar* 'oltár' (< nyj. *воитарь*), AK. *u'lis* 'Gasse' (< *улица*, kézír.), K. *ānis* 'ánizs' (< *анис*). TJ. *ōpe'ń* 'Darrhaus, Korndörre' (< *овин*, Tat. 59), P. *opīlit-* 'beleidigen' (< *обидит*, kézír.), FL. *arkēri* (< *архирей*, kézír.), KK. *armā'k* '... Bauernkittel' (< *армяк*, Tat. 63), AL. *ušimaiti* 'vacsoráz' (< *ужинаем*) stb. Általában megmarad (legalább redukált alakban) az É. és T. nyelvjárásokban.

Nagyon gyakori jelenség minden nyelvjárásban, hogy megmarad ugyan a második szótag magánhangzója, de redukált alakban, pl. Szo. *краска* (? < *олифа*, kézír.), T. *ānkāl* 'angyal' (< * *āngil*), AK. *šāorant* 'Schuld' (< *аренда*, kézír.), É. *ārtal* 'csoport' (< *артель*), É. *Jiwan* 'Iván' (< *Иван*), FK. *stōkēn* 'Trinkglas' (< *стакан*, Tat. 72), KL. *atlās* 'atlaszszelyem' (< *атлас*), K. *ātējul* 'takaró' (< *одеяло*), FK. *kārkēn* 'Fuchseisen' (< *капкан*, Vok. 40), Tat. 109), É. *kūrsēn* 'ölyv' (< *коршун*), T. *kūrtōčka* 'kabát' (< *курточка*) stb.

A redukció olyan erős lehet (különösen az AL., V. és P. nyelvjárásban), hogy a második szótag magánhangzója teljesen eltűnik, pl. FL. *ōlp* (? < *олифа*), AK. *ir'p't* 'die Stadt Irbit' (< *Ирбит*, Tat. 65), P. *or'sn* 'Elle' (? < *аршин*, Tat. 65–6), É. *Ištpēn* 'István' (< *Степан*), ÉV. *kōmt* 'Kummet' (? < *хомут*, Tat. 106), P. *iōā'kn* 'Diakon' (< *дьякон*, Vok. 14), KK. *iōār's* 'Sommerkorn' (? < *ярица*, Vok. 11, Tat. 94), FK. *iō'sx* 'die Abgaben an den Staat (oft in Fellen bezahlt)' (? < *ясак*, Tat. 96), AL. *iāš'sx* 'Kiste' (? < *ящик*, Vok. 87), V. *iē'sx* 'Kirchendiener' (< *дьячок*, Vok. 141), AL. *iōz'βl* 'Teufel' (< *дьявол*, Vok. 14), AK. *kālpr* 'Kugelform' (< *калып*, Tat. 104), ÉV. *kāl'pš* 'Raum unter dem Fussboden' (< *голубец*, Vok. 67), AL. *kōl's* 'Sommel' (< *калач*, Vok. 134, Tat. 104–5), P. *kōlβ'ā* 'Gemeindeältester' (< *голова*, Vok. 115), P. *kūm'sk* 'Gevatter' (< *кумушка*, Vok. 63), FK. *kōā'px* 'Schenke' (< *кабак*, Vok. 134), AL. *kips* 'sárgolyó' (< *кибас*), P. *kūr'nx* 'eine Art Fleischpastete' (< *курник*, Vok. 64), AL. *kōr'ns* 'Zimmer, Stube, Gastzimmer' (< *горница*, Tat. 129–30), FK. *kōs'ns* 'Schmied' (< *кузнец*, Vok. 68), KK. *iōā'kβn* 'Branntweinanker' (< *лагун*, Vok. 134), AL. *lā'dn* 'Weihrauch' (< *ладан*, Vok. 14), P. *iē'kr* 'Arzt' (< *лекарь*, Vok. 44), AK. *mōšt-* 'plagen' (< *мучит*, Vok. 126), P. *naχ'at* 'Verlust' (< *наклад*, Vok. 86), P. *nē'tl* 'Färse' (< *нетель*, Vok. 44) stb. Pjencor KANNISTO szerint legtöbbször kéttagú marad a szó, de a második szótagban nincs magánhangzó. MUNKÁCSI ilyen esetekben rendszerint redukált magánhangzót jelöl.

A jelenségek nagy mértékben megegyeznek a tatár jövevényszavakban tapasztaltakkal (vö. KANNISTO, Tat. 36–9). Itt csak az ún. 'synkope'-ra hoztam föl példákat. Az „apokope” jelenségeit, mivel azok már inkább a *tōtan*-hoz tartoznak, más fejezetben tárgyalom.

A finnugor és a manyси vokalizmus földolgozásának kísérletei általában csak az első szótag kérdéseit érintik, és ott is még csak a kezdeti tapogatózásnál tartanak. Mivel tehát a manyси nyelv nem első szótagi magánhangzói-

nak földolgozására még csak kísérlet sem történt, ezért ezekre vonatkozólag csak még az első szótág magánhangzójánál is sokkal vázlatosabb képet adhattam.

c) A hangsúly

A manysi nyelvjárásokban a tavadai kivételével az első szótagon van a hangsúly. Ez a hangsúly az északi nyelvjárásban még a legújabb jövevény-szavakban is megvan, pl. *tētrad*, *kārandas*.⁷

A K. és P. nyelvjárásban MUNKÁCSI jelez olyan igealakokat, amelyekben a hangsúly áttolódik az utolsó előtti szótagra, pl. Ind. praes. dual. 1. sz. K. *māni'mān*, P. *mini'mā*, 2. sz. *māni'nā*, *mini'nā* (VNyj. 217, 249) vagy a pass. praes. dual. 1. sz. *ēsāmwā'sēm* (218) stb.

Az orosz nyelv változó hangsúlya a hangszínen is okoz változást, ezért a megfelelő helyen különválasztottam az orosz hangsúlyos és hangsúlytalan magánhangzók manysi megfelelőit. Úgy látszik, az erős orosz hatás miatt a vagilszki manysi nyelvjárásokban többször megmarad az eredeti orosz hangsúly: ÉV. *kalabā* (< *золотá*), *kol'o's* ~ *kol'os* (< *колѣса*), DV. *kapkā'n* (< *канкан*), ÉV. *karto'pka* (< *картонка*), *pilā* (< *пила*), *zara't* (< *запад*) stb., de ugyanez a helyzet egyes elszórt példákban más nyelvjárásokban is, pl. AK. *karto'pk* ~ KK. *karto'pk* ~ Szo. *kartō'pca*, P. *mai'akā* (< *маіак*), AL. *pilā*, AK. *pātāl'o'k* (< *номолók*), KK. *supō'ta* (< *суббота*), KK. *bastrō'k* (< *nyj. vocmpoz*), AL. *sara't* stb.

A tavadai nyelvjárásban főszabályként kimondhatjuk, hogy megmarad az orosz szó hangsúlya akkor, ha az a második szótagon volt; a második szótagra tolódik akkor, ha az első vagy a harmadik volt hangsúlyos. Végeredményben tehát a második szótag hangsúlyos, függetlenül attól, hogy a második szótag magánhangzója hosszú, félhosszú, rövid, vagy redukált. Megtörténhet, hogy akkor is a második szótag hangsúlyos, ha nincs benne magánhangzó, mint TJ. *ā'rn't* 'adósság' (< *аренда*, kézír.). Az orosz jövevényyszavak tanúsága így megerősíti KANNISTONAK azt a megjegyzését a tavadai hangsúlyról, hogy az általában a második szótagra esik (idézi E. ITKONEN: NyK. LVI, 11).

Megmarad az eredetileg második szótagon levő hangsúly, pl. a T. *uklāt* (< *уклад*), *ultār* 'oltár' (< *nyj. волтáрь*), TJ. *kilā* 'Bruch' (< *кила*, Vok. 52), TJ. *kele's* ~ TCs. *kelē's* 'Sommel' (< *калáч*, Vok. 134, Tat. 104–5), TJ., TCs. *sexlāt* 'Pfand' (< *заклад*, kézír.) stb. szavakban.

Néha megmarad az eredeti orosz hangsúly az első vagy a harmadik szótagon is: TJ. *ūlit sa* 'Gasse' (< *улица*, kézír.), TJ. *karasī'n* 'paloöljy' (< *nyj. карасин*, kézír.), TJ. *mō'lotl* (instr.) 'mit dem Schmiedehammer' (< *молот*, WV. 160–1), T. *kolono'χ* 'mustela sibirica' (< *колонók*), TJ. *plō'tniχ* 'Zimmermann' (< *плотник*, kézír.), TJ., TCs. *pīniχ* 'Badequast' (< *вѣник*, Vok. 34), TJ. *pō'pnāi* 'carreau' (< *бубной*, Vok. 118), TCs. *pre'ittatl* 'rasieren' (< *брѣет* kézír.), TJ. *pār'χat* 'Sammet' (< *бархам*, kézír.), TJ. *patala'χ* de TCs. *pātā'laχ* 'Zimmerdecke' (< *номолók*, Vok. 87, Tat. 164), T. *pē'tar* 'vödör' (< *ведер*), TJ. *rāna* 'früh' (< *рано*, Vok. 14), TJ. *sō'lotl* 'Gold' (< *золото*, WV. 129), TJ. *samoβār* (< *самовáрь*, kézír.), TJ. *ō'leš* 'Bezirk' (< *волость*, Vok. 114).

Az első és a harmadik szótagon hangsúlyos orosz szavak hangsúlya átvétel után rendszerint áttolódik a második szótagra, pl. TJ. *ūkū'rtsem* (acc.)

⁷ LAKÓ GYÖRGY szíves szóbeli közlése.

'Gurke' (< огу́рчу, WV. 129), T. *iskä·mlä* 'szék' (< скамья́), TJ. *asmä·l* ~ TCs. *äsmä·l* 'Teer' (< смола́, Tat. 70), TJ. *jäβä·l* 'Teufel' (< дьяво́л, Vok. 14), TJ. *kõftä* 'Frauenjacke' (< коф́та Vok. 114), T. *pärä·pän* 'dob' (< бараба́н) stb. Az is előfordul szórványosan, hogy az eredetileg a második szótagon hangsúlyos orosz szó hangsúlya az első szótagra kerül, mint TJ. *jekòri* 'Jegor' (< Егòр, WV. 323), TJ. *kõlrəs* 'Raum unter dem Fussboden' (< голбе́у, Vok. 67), T. *Mä·skäu* 'Moszkva' (< Москва́), TJ. *šepär* 'eine Art langer Bauernrock od. Kittel' (< шабо́р, Vok. 134). A tavdai nyelvjárás hangsúlyviszonyait nem ismerjük annyira, hogy ezeket az eseteket meg tudnók magyarázni.

KÁLMÁN BÉLA